

PŘEDMLUVA.

„V ROCE 1776 Adam Smith uveřejnil svůj Blahobyť národů; a ten — díváme-li se na jeho konečné následky — jest pravděpodobně nejdůležitější kniha, která kdy byla napsána, a jest jistě nejcenějším příspěvkem, který kdy byl podán jediným člověkem k tomu cíli, aby byly na pevno postaveny zásady, na nichž vláda má býti založena. V tomto velikém díle stará theorie ochrany, jak jí bylo používáno na obchod, byla zničena téměř ve všech svých částech; nauka o bilanci obchodní byla nejen napadena, ale její nesprávnost byla ukázána; a nesčetné nesmysly, které byly hromaděny po věky, byly náhle smeteny...“ „Dobře může býti o Adamu Smithovi řečeno, a to beze strachu z nějakého odporu, že tento samotářský Škot uveřejněním jediné knihy přispěl více k štěstí člověka, než dovedlo spojené úsilí všech státníků a zákonodárců, o nichž dějiny zachovaly spolehlivé zprávy.“

Tato slova napsal H. T. Buckle ve své slavné knize „Dějiny civilisace v Anglii“ (I. kap. IV.). I ten, kdo by se zdráhal podepsat tuto vrcholnou chválu, musí připustit, že „Blahobyť národů“ ovládl smýšlení politického světa v následujícím století více než která jiná kniha. Tím není řečeno, že všechny doktriny Smithovy jsou z jeho vlastní hlavy. Jeho největší zásluhou je, že podal první soustavný výklad národohospodářských pravidel a zásad, a že je vyložil způsobem neobyčejně jasným a poutavým.

Adam Smith, jediný syn celního úředníka v Kirkaldy v Škotsku, narodil se 5. června 1723, zemřel v červenci 1790. V letech 1737 až 1740 studoval na universitě v Glasgowě, potom sedm let v Oxfordě na Balliol College. R. 1751 byl zvolen profesorem logiky na universitě v Glasgowě, následujícího roku však zde byl ustanoven profesorem mravní filosofie. Na Glasgowské universitě setrval až do ledna 1764. Téhož roku přijal pozvání, aby se stal průvodcem vévody z Buccleuchu na jeho studijní cestě po pevnině. Cestovali po Francii, navštívili Ženevu, a zakončili cestu desítiměsíčním pobytem v Paříži (do října 1766). Zde se Smith stýkal s vynikajícími filosofy a zástupci národohospodářské školy fysiokratické; na základě doporučení svého

důvěrného přítele Davida Huma dostal se do společnosti, v níž vynikal Turgot, Quesnay, Necker, d' Alembert, Helvetius, Marmontel, Mme Riccoboni a j. — Svou úctu ke Quesnayovi hodlal Smith projevití věnováním „Blahobytu národů“ slavenému tehdy autorovi *Tableau économique*; smrt Quesnayova tomu zabránila.

Po návratu z cest žil Smith se svou matkou v rodném městečku Kirkaldy, a zde bylo dokončeno „Zkoumání o povaze a příčinách blahobytu národů“, jež vyšlo r. 1776. Na to asi za dvě leta, jež Smith ztrávil většinou v Londýně, byl jmenován jedním z komisařů královských cel ve Škotsku, a proto přesídlil do Edinburku, kde ztrávil posledních dvanáct let svého života. — Adam Smith v osobním styku byl vlídný, veselý v malém kroužku přátel, jen byl proslulý mimořádnou rozržitostí. Měl neobyčejný talent pozorovací a usuzovací, jak zejména vidět v „Theorii mravních citů“, ale prý se mýlival v posuzování jednotlivců. Ve věcech předem nepromyšlených dovedl svůj názor podati živě a výrazně, ale obyčejně jednostranně. Podával se takovým, jakým byl, a způsobem vystupování prý připomínal La Fontaina. Zemřel jako starý mládenec. V mládí se ucházel o jistou krásnou dívku, ale ta jej odmítla, a Smith už jinou

nehledal. Smith se nedal nikdy portretovat, ale existuje obraz jeho profilu v paruce s krátkým copem.

Přednášky Smithovy na universitě Glasgowské podle zpráv jeho žáků měly čtyři části: První byla přirozená theologie, druhá ethika, třetí nauka o spravedlnosti, a čtvrtá politická ekonomie. Obsah jeho přednášek o ethice podává jeho hluboký spis „Theorie mravních citů“ (1759). Výsledek jeho studií národohospodářských jest „Blahobyt národů“. Pak se zachovaly některé drobné stati jako „Úvahy o prvním tvoření jazyků“. Adam Smith dal před svou smrtí velký počet svých rukopisných sešitů spálit. V r. 1895 objevil prof. Edwin Cannan sešit Smithových přednášek o spravedlnosti, policii, veřejných příjmech a vojenství; jsou to zápisky studenta z r. 1763. Prof. Cannan r. 1896 je vydal v Clarendon Press pod jménem „Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms“. —

Jméno Adama Smitha je nejčastěji uváděno s přívlastkem národohospodář. Pro slávu jeho „Blahobytu národů“ zapomíná se na jeho skvělou „Theorii mravních citů.“*) V této

*) Jádrem této knihy najde čtenář ve studii „Mravní názory Adama Smitha“, kterou vydal pisatel těchto řádků r. 1915 v programu Československé Akademie Obchodní v Praze.

knize vychází Smith z přirozené skutečnosti sympathie a tímto citem vysvětluje nejsložitější vztahy mravní. Čteme-li tento jeho spis, je nám jako při čtení Dostojevského „Zločinu a trestu“. Smith svou teorií sympathie osvětluje jako kahanem nejtemnější zákoutí lidských pohnutek. Jeho psychologický bystrozrak také mu umožnil napsati „Blahobyť národů“; nedostatek a nespolehlivost statistického materiálu v jeho době nutila totiž Smitha zevšeobecňovat jeho vlastní zkušenosti a jednotlivé skutečnosti povyšovat na typy.

Hlavní ekonomické nauky Smithovy najde čtenář v tomto výboru, který sestavil prof. W. I. Ashley pro svou sbírku Economic Classics. Zde jen několika slovy vyzvedneme hlavní směr Smithova myšlení. Adam Smith vychází z dělby práce, která jest mu nejdůležitější organizační zásadou hospodářské součinnosti. Její výhody jsou tak očividné a mnohostranné, že lidstvo ji bude provádět stále intenzivněji. Dělbá práce ovšem předpokládá zase spojování výsledků pracovních. To se děje kupováním a prodáváním, čili vzájemnou směnou. Aby směna byla co nejsnadnější a nejvýhodnější pro obě strany, je třeba, aby byla svobodná. Proto Adam Smith tak výmluvně doporučuje hospodářskou svobodu uvnitř státu (svoboda práce, živností a

obchodu) i v obchodě zahraničním (odstranití zákazy dovozu a vývozu, cla a j. obmezení obchodu). Smith věří, že ponechá-li se každému, aby se svobodně staral o své zájmy — (za předpokladu, že tutéž svobodu, které si žádá, dopřeje též druhým) — bude o každého a o všechny co nejlépe postaráno. Z této obhajoby hospodářské svobody slyšíme ohlas theorie přirozeného práva, která v době Smithově ovládala hlavy filosofů a politiků. — Ponechá-li se každému svoboda (v hořejším smyslu), bude každý z vlastního zájmu co nejlépe přizpůsobovati svoji výrobu a spotřebu možnostem a potřebám svého prostředí. Bude vyrábět to, co se nejvíce potřebuje, bude prodávat tam, kde — pod vlivem naliehavé potřeby — jsou nejvyšší ceny, a bude kupovat tam, kde pro velký nadbytek zboží jsou ceny nejnižší. Tak samočinně bude putovat zboží i pracovní výkony odtud, kde jich je nadbytek, tam, kde je o ně nouze. „Základní ideou Smithovou jest tedy představa samočinného hospodářského řádu, založeného a udržovaného osobní zřítností jednotlivců“ — tak věc charakterisuje prof. Ch. Rist.

Svoboda, kterou Smith politicky doporučoval, a jež se mu tedy jevila politickým ideálem, je současně hlavní hypotesou jeho hospodářských nauk. On vyvozuje na př. pra-

vidla o tvoření cen z předpokladu, *jako by tato svoboda již byla uskutečněna*. (Monopoly považuje za zrůdný, zlovolný výtvar výsad nebo moci, jen zřídka za následek přirozené vzácnosti.) Výklady Smithovy, vybudované na tomto krásném předpokladu, činí proto takový utěšený dojem, a když čtenář se Smithem pozoruje ono samočinné vyrovnávání nabídky a poptávky svobodnou hrou zájmů, zmocní se ho pravděpodobně optimismus, tak charakteristický pro klasickou školu ekonomickou. Proti němu stojí pessimismus socialistických škol, které ukazují, jak daleko je skutečnost od tohoto předpokladu.

Nauky Smithovy, zejména jeho požadavek hospodářské svobody, byly uplatněny vrstvou kapitalistických podnikatelů, a tak učení Smithovo ve veřejném mínění časem nabylo špatné pověsti. Mluvilo se i psalo se o něm (na př. činí tak i Ruskin), že je obráncem kapitalistické chamtivosti, bezohledného uplatňování „svobody“ utiskovat chudé, dělníky i konsumenty. Nic nebylo Smithovi více vzdáno, nežli hájiti využívání a zneužívání moci. Uvedeme některé citáty z „Blahobytu národů“, které ukazují smýšlení Smithovo vůči t. zv. „silným jedincům“: „Návrhu nového zákona anebo úpravy obchodu, který přichází od tohoto stavu (= podnikatelů obchodních a prů-

myslových), mělo by se naslouchati s velkou obezřetností, a neměl by být nikdy přijat, dokud nebyl dlouho a pečlivě prozkoumán, a to nejen s nejzevrubnější, ale i s nejpodezřívavější pozorností. Přichází ze stavu lidí, jejichž zájem nikdy není úplně totožný se zájmem veřejnosti, kteří mají obyčejně zájem na klamání, ba dokonce utlačování veřejnosti, a kteří podle toho ve mnohých případech ji i klamali i utlačovali.“ Anebo poslyšme, co Smith píše o vlivu průmyslových a obchodních podnikatelů na státní moc: „... jako přerostlá stálá armáda stali se obávanými vládě, a ve mnohých případech naháněli strachu zákonodárství. Člen parlamentu, který podporuje každý návrh na posílení tohoto monopolu, jest jist, že získá nejen pověst, že rozumí obchodu, ale i velké popularity a vlivu ve stavu lidí, jejichž počet a bohatství činí je velmi důležitými. Jestliže však naopak jim oponuje, a ještě více, má-li dosti autority, aby byl schopen jim čelit, ani nejuznanější poctivost, ani nejvyšší důstojnost, ani největší veřejné služby, nemohou jej uchránit před nejpotupnějšími nadávkami a snižováním, před osobním napadáním, ani často před skutečným nebezpečím, které vzniká z bezohledných násilností zuřivých a ve svých plánech zklamanych monopolistů.“

Jak soudil Smith o dělnictvu a o jeho právu na práci a na výtěžek její, ukazuje na př. toto místo: „Vlastnictví, které každý má k své vlastní práci, jako jest původním základem každého ostatního vlastnictví, tak jest nejposvátnějším a nedotknutelným. Zděděným majetkem chudého člověka jest jeho síla a obratnost jeho rukou; a překážeti mu v tom, aby používal své síly a obratnosti, jak považuje za vhodné bez křivdy svým sousedům, jest zřejmé porušení tohoto nejposvátnějšího vlastnictví.“ „Pokaždé, kdy se zákonodárce zabývá úpravou rozporů mezi zaměstnavateli a dělníky, jsou jeho rádci zaměstnavatelé. Proto, je-li úprava příznivá dělníkům, jest vždy správná a spravedlivá. Bývá tomu však jinak, je-li příznivá zaměstnavatelům.“ — „Blahobyt národů“ je prodchnut zásadami spravedlnosti ne méně než „Theorie mravních citů“.

„Blahobyt národů“ však nerozbírá pouze otázky, jež dnes se obvykle vyskytují v příručkách národního hospodářství. Smith obšáhl i obory od dnešních národohospodářů po většinu zanedbávané, na př. otázku vzdělání a školství, náboženství a církví, zřízení vojenského, soudní správy a j.

Druhdy bývá kladena otázka původnosti Smithových nauk. Není sporu o tom, že Smith

převzal mnoho z doktrin jiných myslitelů, zejména svých současníků směru fysiokratického, ale vykročil daleko před ně zvláště v hodnocení dělby práce a směny. Zbavil se předpojetí ve prospěch zemědělství, které zajalo fysiokraty, a dokonale se oprostil od předsudku merkantilistických. Nespornou jeho zásluhou zůstává, že usoustavnil badání národohospodářské. — Jeho theorie nejsou ještě vyhraněné a jeho pojmy nejsou pevné. Na př. leckterý rozpor se najde v jeho výkladech o ceně a výrobních nákladech, v jeho theorii mzdy, která je vlastně sbírkou různých teorií navzájem se omezujících. — Jeho pojmy důchodů jsou vytvořeny příliš se zřetelem k běžným poměrům anglickým té doby. Jeho pojem „renty pozemkové“ nemá ještě té ostrosti, jaké mu dodal již Ricardo, později K. Marx, Henry George a Fr. Oppenheimer.

Po stránce hospodářsko-politické dnes zajiště proniklo jiné hledisko na roli státu a ostatních veřejných korporací. Dnes chápeme hospodářskou svobodu spíš jako souhrn pozitivních práv a možností, ne jako nedostatek jistých překážek a obmezení. Nespokojujeme se s formální svobodou „směti dělat to, co druzí“, ale hledíme poznat a uskutečnit předpoklady svobody „moci dělat co druzí“

a vytyčujeme rozsah tohoto „moci dělat“ prospěchem celku, nikoli mlhavými hranicemi „těže svobody druhého“.

Ale i přes svoje defekty dílo Smithovo tu stojí jako zcela mimořádný výkon lidského ducha.

Jak velký vliv měl Adam Smith na český život? Na tuto otázku nemůžeme zatím dát přesnou odpověď, protože nemáme dosud dějin hospodářského myšlení a hospodářských institucí našeho národa. Jisto je, že na př. náš Havlíček stál silně pod vlivem Smithovým jak po stránce obsahové, tak i formální. Čteme na příklad u Havlíčka (Slovan, 29. března 1851 „Svobodný výrob a svobodný obchod):*) „Štěstí a bohatství země a národu nezávisí tedy právě od toho, jak mnoho z ciziny kupuje a jak mnoho tam zase prodává; hlavní výminky štěstí a bohatství země a národu jsou: předně, aby se více vydělalo než se zpotřebuje, a za druhé, aby se hodně mnoho vydělalo a hodně mnoho zpotřebovalo. Obě tyto výminky jsou nevyhnutelné: neboť země, která více potřebuje než vydělá, musí chudnout a se nuzovat, a země zas, která nemůže mnoho vydělat a tedy mnoho zpotřebovat, nemůže býti příliš

*) Karla Havlíčka „Politické Spisy“ (vyd. Dr. Zd. Tobolka, Praha, Laichter) sv. III., část 2.

šťastná, protože málo užije. — Nesmyslnost toho, co praví naši fabrikanti, že jest pro národ a zem užitečnější kupovati jejich špatné zboží za drahé peníze, kdežto by se cizozemské lepší a lacinější dostati mohlo, tato nesmyslnost jeví se nejlépe z následujícího příkladu: Petr ku příkladu je šikovný a pracovitý kovář a vydělá si denně svým kovářstvím dva zl. stř. On by potřeboval pro sebe zámeček, který by mohl u zámečnicka za 1 zl. dostati. Petr kovář by si tento zámeček sice také sám udělati dovedl, poněvadž ale to není jeho práce, ztratil by tím tři dni. Otázka: Co má tedy učiniti, má si udělati zámeček sám anebo jej koupiti u zámečnicka? — Tu přece každé dítě vidí, že Petr kovář tím 5 zl. stř. získá, když zámeček od zámečnicka koupí, neboť za ty tři dni, které na vypracování zámečku sám vynaložiti musí, vydělal by si svou kovářskou prací 6 zl. stř., kdyby si tedy zámeček sám udělal, přijde mu na 6 zl., a když ho tedy za 1 zl. stř. koupí, 5 zl. stř. při tom získá. — Naši fabrikanti ale povídají a chtějí nám dokázat, že by to pro onoho kováře užitečnější bylo, kdyby si raději sám zámeček udělal za 6 zl. stř. než aby ho od jiného koupil za 1 zl. stř.!! To jest, oni to nepovídají zrovna o Petru kováři, nýbrž povídají to o celé zemi, že získá

tím, když svoje domácí zboží kupuje draž než by dostala cizí. Oni ovšem dokládají, že v takovém pádu peníze v zemi zůstanou, to jest ale zrovna tak, jako kdyby někdo, jenž ve své zahradě dukát ztratil, tím se těšiti chtěl, že zůstal v jeho zemi: zůstal v jeho zemi, ale ztracený jest přece! Tak jako by Petrkovář řekl: když si sám zámek udělám, nevydám žádných peněz, kdybych ho ale třeba jen za 1 zl. stř. od jiného koupil, vydám přec ten zlatý; když si tedy zámek sám udělám, ušetřím ten zlatý! — Pěkné to ušetření, když zatím tolik práce promeškáš, za kterou bys mohl 6 zl. stř. dostati! Pak bys mohl koupiti zámek a ještě by ti 5 zl. zůstalo. A rovněž tak zem, která výrobky domácích fabrikantů draž kupovati musí, než by cizozemské dostala, trátí tím zrovna tolik, oč jsou domácí dražší.“

Tak píše Havlíček, a čtenáři je, jako by četl Smitha.

Vliv anglických národohospodářských klasiků byl u nás patrný teprv v době Havlíčkově a v následující krátké éře „hospodářského rozmachu“, která skončila krachem r. 1873. Dřív náš národ se málo staral o předpoklady hospodářského rozkvětu. Byli jsme národem drobných zemědělců a řemeslníků. „Průmy-

slová revoluce“ k nám přišla až současně s novým učením ochranářským. (Das nationale System der politischen Oekonomie“ Friedricha Lista vyšel poprvé r. 1841). A ochranářské a cechovní smýšlení — po krátké éře živnostenské svobody v letech 1859 až 1883 — u nás nabylo vrchu. Patřilo také k filosofii „malého národa“. Za Rakouska jsme k průmyslovým clům státním připojovali heslo „svůj k svému“ (bez dodatku „ale vždy dle pravdy“), a tak se u nás vypěstovalo smýšlení, jež se pěkně nazvalo „snahou po národní soběstačnosti“. To vedlo po převratu k sebeuzavírání našeho národního hospodaření převysokými ochrannými cly (až i třicetinásobnými proti předválečným clům rakousko-uherským), dále zákazy dovozu tovarů a vývozu surovin. Z průmyslových odvětví se stali sklenníkoví příživníci, kteří nemohli snést soutěž s cizími výrobky a proto volali „v zájmu národním“ po další „ochraně“. Poněvadž však náš průmysl je svou povahou i rozsahem vývozní, nezbylo než, aby do ciziny prodával za nižší ceny než doma, ale aby mzdy stlačoval na úroveň mnohem nižší, než na jaké se ocitly ceny domácího zboží. Stav nesnesitelný a neudržitelný, přes to, že je hájen vlivnými fabrikanty a našel oporu ve vládě a parlamentě, takže si

člověk musí vzpomínat denně na hořejší slova Smithova o přerostlé armádě interessentů.

Je pravda, že podobnou nesmyslnou politiku vedly také jiné státy, ale našemu malému a do pevniny uzavřenému státu se tato politika stala zvlášť osudnou.

A tak se zdá, že je nejvyšší čas, aby se naše veřejnost začala zamýšlet nad těmi zásadami hospodářské svobody, jež tak výmluvně podává Adam Smith v „Blahobytu národů“. Není v tom žádné zpátečnictví, vracíme-li se ke knize 150 let staré. „Blahobyt národů“ patří k těm knihám, které nikdy nezastarají.

JOSEF MACEK.